

F A L U K U T A T Á S

B Á L V Á N Y O S V Á R A L J Á N

Lázások vagytok! Kirohantok falura, tücsköt-bogarat összehordtok s aztán hazajöve veritek a melleteket, hogy így-úgy a tudomány. Üljetek itthon, tanuljatok, nektek is, másnak is sokkal több haszna lesz abból – pörölt velem Pesten tanuló barátom július 2-án, este tíz óra tájt, a kolozsvári Központi sarkán. Hűvös volt az este s a légvédelem miatt szomorúan sötét. Leverten hallgattam a reáomló jótanácsokat. Tudom, azt is emlegette: közös hibánk, hogy felemás a tudományunk s hogy hirtelen a lelkesedésünk. Így mi, erdélyiek, semmire sem jutunk. Lám, Pesten ezt a falukatatósdit sem fogják komolyan venni – mondta. S bennem lassan keseredett a sok szép terv s lassan nőtt a belső üresség.

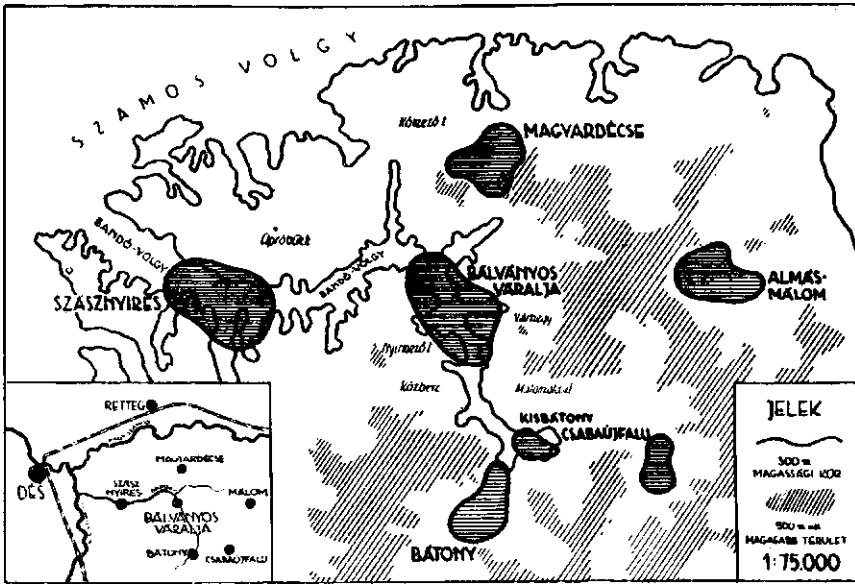
Másnap mégis kimentem a bálványosváraljai táborba s most e beszámoló néhány lapját barátomra gondolva írom. Lásza és ítélje meg ebből az eredményt. Talán másként fog gondolkozni akkor, midőn hallja: a kolozsvári főiskolások már megint Bálványosváralján vannak, hogy a megindított kutatások felibe ne maradjanak.

A BÁLványosváraljai Munkatábort a Kolozsvári Magyar Diákok Szövetsége (K. M. D. Sz.), illetve a Szövetség társadalomtudományi és néprajzi munkaközössége rendezte. Terve még a múlt év telén felmerült, a munkaközösségi összejöveleteken sok szó esett a falumunkáról, a társadalomtudományi munkaközösség tavasszal faluestet is tartott, amelyen *Daday Lóránd* és *Kovács Imre* mellett a magyar paraszttársadalom kérdéseinek legkitűnőbb ismerője, *Erdei Ferenc* adott szempontokat s az iskolai év végére megérelődött a gondolat és a szándék. Vizsgák végeztével azzal utaztunk néhány napra haza, hogy egy hét múlva a táborban találkozunk.

Közben kitört a német–oroszháború s a lapok híroldala tele volt az ifjúsági egyesületek közleményeivel: egymásután maradtak el a tervbevett táborozások és konferenciák. Június 25-én én is azt hittem Vásárhelyt, hogy a mi tervünkbe ugyancsak beleszólt a történelem, azonban távirati kérdésemre megnyugtató választ kaptam s mire Kolozsvárra értem, már az előkészületek is javában folytak: az elszállásolás és ételmezés biztosítva s a vizsgálandó kérdések összefüggéseire rámutató előadássorozat is megkezdődött.

A tábor résztvevői ugyanis június 26-tól július 1-ig tizennégy előadást hallgattak végig. Bevezetőként *dr. Venczel József* intézeti tanár, a bálványosváraljai kutatás felkért vezetője, a társadalomvizsgálat alapelveit ismertette s a monográfia mai feladataira muta-

Bálványosváraalja és környéke*.

tott rá, majd a következőkben a táj földrajzi tényezőit *dr. Hantos Gyula* ny. rk. tanár, Bálványosváraalja történelmi fejlődését és a településtörténet szempontjait *dr. Makkai László* intézeti tanár, a helynévgyűjtés módszerét és összefüggéseit *dr. Szabó T. Attila* ny. rk. tanár, a néprajzi gyűjtés elveit és ágazatait *dr. Kovács László* intézeti tanár, a jogi néphagyományok kérdését *dr. Bónis György* ny. rk. tanár, a fajbiológiai kutatás lehetőségeit *dr. Csik Lajos* ny. rk. tanár, a népegészségügyi megfigyelések alapkérdéseit *dr. Lőrincz Ferenc* ny. r. tanár, a néptáplálkozásra vonatkozó kutatásanyag részleteit *dr. Ludány György* ny. rk. tanár, a falunak, mint közösségi életformának a kialakulását *dr. Pálosy Ervin* ny. rk. tanár, a magyar közigazgatás formáit *dr. Martonyi János* ny. rk. tanár és a statisztika módszereit *dr. Schneller Károly* ny. r. tanár ismertette.

Az előadásokat megbeszélés követte s ugyanakkor néhány kérdéskörben a módszertani álláspont is kialakult. Szellemi fegyverkezés volt ez s egyben csapatszemele. Július 2-án s 3-án indultunk...

BÁLVÁNYOSVÁRALJA Szolnok-Doboka vármegye délkeleti részén, a Szamosba ömlő Bandó-patak mindkét partján fekszik, hegyek övezte mélyedésben, a Várhegy nevű magaslat tövében, melyen egykoron Bálványosvára állott. Hajdan történelmi hely, ma csendes kis község, világtól elzárt, sajátos étellel.

A várról 1269-ből már félre nem ismerhető utalást ismerünk, 1308-tól kezdve pedig állandóan szerepel a feljegyzésekben. A mondák szerint – amelyekről azonban csak a könyvek tudnak – e

* A térkép kisebbítése folytán a mérték nem 1:75.000, hanem 1:150.000.

várba záratta László vajda Ottó királyt, hogy a szabadulás áráként a koronát visszatarthassa. Kemény és jelentős vár lehetett. Jó darabig az erdélyi vajdák bírták, majd tulajdonos tulajdonost vált, mígnem 1541 és 1553 között Fráter György lebontatja s köveiből építteti Szamosújvárat.

A falu valószínűleg a Várhegy északi lejtőjén keletkezett. A néphagyomány legalább is emellett tanuskodik Csak később húzó-dott lennebb, a Bandó völgyébe. Jelentősége ma sem kisebb, mint lehetett századokkal előbb. A Szamos-kapu egyik órálló magyar szigete a székelység és az Alföld között. Közel kétezer lakosából alig kétszáz román. És központi hely. Eltekintve attól, hogy körjegyzőség, – népiségi centrum: annak a tájegységnek a szíve, amelynek szélein ott fekszik a Bandó-patak völgyét Dés felé elzáró román többségű *Szásznyíres*, az északi magaslatokon uralkodó színmagyar *Magyardécse*, a keleti hegyek tulsó oldalát megszálló vegyes lakosságú *Almásmálom* és a Bandó felső folyásánál a színromán *Bátony és Csabaújfalu–Rosszpatak*.

Harminchárom főiskolai hallgató vett részt az itteni táborzásban: huszonnyolc fiú és öt leány; hét joghallgató, hét orvostanhallgató, hét közgazdaságtudományi hallgató, hét tanárjelölt, két katolikus s két református teológus és egy mezőgazdasági akadémiai hallgató. A négy hetes táborban a kutatásokat vezető *dr. Venczel József* intézeti tanáron kívül hosszabb ideig tartózkodott *dr. Martonyi János* ny. rk. tanár, a KMDSz tanárelnöke és *dr. Kovács László* intézeti tanár, rövidebb ideig *dr. Farkas Árpád*, *dr. Pálosy Ervin*, *dr. Reichenbach Béla*, *dr. Schneller Károly*, *dr. Visky Károly*. professzorok és *dr. Haáz Ferenc* tanársegéd. A vármegye vezető tisztviselői mellett *Hóman Bálint* vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízásából vitéz szinai *Szinay Béla* ny. altábornagy, az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkaszolgálatára főparancsnoka szemlélte meg a tábort, részletesen megismerkedve annak tudományos módszerével és a kutatás elért eredményeivel.

A KMDSZ-TÁBOR tulajdonképpen a harmadik erdélyi közösségi falukutató kísérlet. Az első efajta munka néhai *br. Bánffy Ferenc* jóindulatából 1931 nyarán történt, amikor a kiváló főúr kolozsborsai birtokán öt főiskolai hallgatót látott vendégül s támogatásával ezek a főiskolai hallgatók (*Demeter Béla* közigazgatási akadémiai hallgató, *Miklós András* és *Mikó Imre* joghallgatók, *Pálffy Zoltán* rajztanár és *ifj. Szabó Géza* zeneakadémiai hallgató) kilenc községben vizsgálhatták meg a magyar falu szellemi és gazdasági helyzetét. Munkájuk eredménye többek között az „Erdélyi Fialatok Falufüzetei”-nek 3. és 4. száma (*Demeter Béla: A falu és a szellemi áramlatok; Mikó Imre: Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*).

A bábonyi tábor azonban mégis jogosultabb az „első munkatábor” megnevezésre, mert a borsai kutatás végeredményében egyéni tudományos munka volt. A bábonyi viszont valóban közösségi, a kolozsvári református Teológia kezdeményezése folytán, a Gusti professzor támogatásával elnyert hatósági engedély alapján. Az anyagiakat *Kós Károly* és a kalotaszegi egyházmegye teremti

elő, a tudományos vezetést *dr. Szabó T. Attila* vállalja s ugyancsak ő ír beszámolót a munka előkészületeiről, lefolyásáról és eredményeiről¹. Huszonhárom főiskolai hallgató vett részt ebben a vállalkozásban s a munka nagyobbik fele fizikai, 320 méteres új utat készítettek, 450 méter utat megjavítottak, 100 köbméter földet eltalicskáztak s egy kis patakot szabályoztak. A tulajdonképpeni falukutató munka során elkészítették Bábony népmozgalmi helyzetképét 1895-től 1936-ig, a református lakosságét 1815-től 1936-ig, a falut térképezték, a község lakásviszonyait felmérték, elkészítették a tagosítás összehasonlító térképét, népnyelvi feljegyzéseket végeztek s a néprajzi gyűjtés során ceruzarajzokat és fényképfelvételeket készítettek. Két körülmény gátolta a nagyobb eredményt: az anyagi lehetőségek hiánya és a földmunkával vállalt tudatos teher, a két feladatnak egyszerre való megoldásában rejlő belső nehézség.

A bálványosváraljai munkatábor abban különbözik a borsai kutatástól és a bábonyi „első erdélyi magyar munkatábor”-tól, hogy közösségi munkája valójában közösségi munka volt, nem mint a borsai, és nem elegyítette a szellemi és a fizikai munkát, mint a bábonyi, hanem a falukutatás tudományos feladataira összpontosította figyelmét és munkaerejét.

A FALUMUNKA keretében három munkakör lehetséges: a falukutatás, az értelmi és fizikai munkaszolgálat, valamint a faluvezetésre való nevelés. A társadalomtudomány és a társadalompolitika részletága az első két munkakör: a falu társadalmi életmegnyilvánulásainak és jelenségeinek tudományos megfigyelése s e megfigyelések alapján javító, módosító beavatkozás az „agrársettlemment” eszközeivel; a harmadik munkakör viszont pedagógiai jellegű s az amerikaiak rendszerében a társadalmassulási folyamatokat megfigyelő és leíró *socialization analysis* fejezetébe tartozik (*leandership*)².

A bálványosváraljai munkatábor a falukutatás terén vállalt feladatokat, mert ez a munka az elsődleges, a társadalmi életmegnyilvánulások és jelenségek ismeretén épül fel a settlement s ebből merít szempontokat az értelmiségnevelés is és *csak* a falukutatás terén vállalt feladatokat, mert a fenti munkakörök kérdései nem oldhatók meg egyidőben, csak egymásutáni sorrendben. Tehát a bálványosváraljai munkatábor nem végzett munkaszolgálatot a settlement értelmében, csak annyit, amennyi a bizalom felkeltése érdekében szükséges volt és a kutatás megkönnyítésére szolgált³. De nem volt előzetesen megfogalmazott leandership-szerű pedagógiai célkitűzése sem az értelmiségnevelés politikai oldalánál egyelőre többre becsülte annak tudományos vonatkozását: falukutatókat akart nevelni és nem u. n. faluvezetőket, mert a falukutatókból lesznek a legjobb faluvezetők.

¹ *Dr. Szabó T. Attila*: Az első munkatábor. Hitel, 1937. évi 1. sz. és kny.

² Vö. *Venczel József*: A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalmak. Erdélyi Tudományos Füzetek, 1935, 78. sz. (I. A falumunka értelmezése.)

³ A teológusok templomi szolgálatot végeztek, az orvostanhallgatók elsősegélyt nyújtottak a rászorulóknak; a többiek szabadidejükben készséggel segítettek az elmaradt nyári munkálatokban.

A falukutatás szempontjából viszont a *monográfia* megkívánta *vegyes* módszert alkalmazta a vezető, vagyis a társadalomvizsgálat ismert módszereinek, főként a statisztikai, a szociográfiai és a néprajzi módszerek eredményeit úgy érvényesítettük, hogy a munka egyoldalúságát eleve kiküszöbölhessük. „A falukutatás módszerének vázlatát”-ban¹ dr. Venczel József rámutat arra, hogy „az újabb társadalomtudomány: Freyer, Sociologie als Wirklichkeitswissenschaft, Gusti, Sociologia monografica és az amerikai *rural sociology* tudományelvéhez híven a társadalmi valóság egészének megragadását tűztük ki célul; – nem részletkérdések tisztázására, a *priori* tételek bizonyítására törekedtünk, hanem az adott társadalmi egység, Bálványosváralja, életmegnyilvánulásainak és társadalmi jelenségeinek a rögzítésére, mégpedig annak tudatában, hogy a *szociológiai parallelizmus* törvénye értelmében a társadalom életében nincs egyetlen jelenség, egyetlen életmegnyilvánulás sem, amely elszigetelt, önállóan működő és önmagában magyarázható volna”. És ugyanott bőséges irodalmi utalások alapján kifejti azt is, hogy „a magyar társadalomkutatás területén jelentős háborúutáni módszertani tanulmányok összevetésével megállapíthattuk: magyar társadalomkutató rendszer még nincs, habár ennek a rendszernek kiinduló pontjai meglehetősen tisztázottak. Elvetettük némelyeknek azt a felfogását is, hogy magyar társadalomkutató rendszer hiányában külföldi példákhoz folyamodjunk, mert azt is megállapíthattuk, hogy a *rural sociology* elméleti alapvetése a mi társadalmunktól lényegileg különböző társadalom alkatát és anyagát tartja szem előtt, a Gusti-féle *sociologia monografica* elvei viszont – ha nem is annyira világos megfogalmazásban – ismertek a magyar társadalomkutatásban”, miként arra már régebb rámutatott a Gusti szerkesztésében megjelent *Sociologie Românească* 1936. évi 6. számában „Dela autocunoașterea națiunii la știința națiunii. Note asupra incercărilor de cercetare a satelor maghiare” (A magyar önismerettől a magyarságtudományig. A magyar falukutatás kísérletei) címmel.

„E megfontolások alapján – írja dr. Venczel József – végül is arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy az előbb említett rendszerek tanulságait figyelembe véve, újabb kísérletet teszünk. S ebben a kísérletben három alapvető szempontunk volt:

1. Határozottan elválasztottuk az *informatív* és az *objektív* anyaggyűjtést, hogy így az egyes társadalmi jelenségek, folyamatok és életmegnyilvánulások funkcióját megállapíthassuk a nép szellemi életében. Ez természetesen nem az objektív kutatás háttérbe szorítását jelenti, csupán annyit, hogy a tájkeret, a történet, az élettani vonatkozások, a gazdasági kérdések terén és a falubeli intézményekkel kapcsolatosan az objektív anyag feldolgozása egy későbbi kiszállás tárgyául jelöltetett meg. Az objektív anyag ugyanis jobbára csak leíró munkát igényel, melyet nem befolyásol az informatív anyag ismerete, viszont az informatív anyaggyűjtést lényegileg torzíthatja az objektív ismeretkör.

¹ A falukutatás módszerének vázlat. Összeállította: Venczel József egyetemi intézeti tanár. Kézirat gyanánt. Az Erdélyi Tudományos Intézet kiadása. Kolozsvár, 1941.

2. Az anyaggyűjtésben és csoportosításban nem ragaszkodtunk merev kategóriákhoz: a társadalmi és természeti, avagy a történeti és lélektani tényezők, „keretek” és életmegnyilvánulások egymástól el nem választhatók, minden részletkérdés külön monográfikus probléma, amely csak akkor lesz érthetővé, ha a vizsgált jelenség, folyamat, életmegnyilvánulás valóságát szétágazó ok és okozati körével együtt vizsgáljuk és rögzítjük.

3. Végül a magyar társadalomkutatás hagyományainak megfelelően a néprajzi gyűjtést társadalomvizsgálatunk legfontosabb mozzanatának jelöltük ki, mivel a néprajz adja a legfontosabb támpontokat a társadalomkutatónak, – természetesen az a néprajz, amelyik anyagát maga is összefüggéseiben vizsgálja”.

VISSZATÉRVE azonban a harminchárom „falukutató”-hoz, megállapíthatjuk: ha kevés tudással is, de rengeteg lelkesedéssel indulunk el július 3-án Bálványosváraljára. Az első csoport már 2-án este előreutazott, mi másnap délelőtt követtük őket s néhányan a harmadszor forduló autóval csak este érkeztek. Désig vígan ettük a kilométereket, a IX. hadtesttől kölcsönzött katonai teherautó repült velünk a betonon, de amikor a dési cementgyárnál letértünk a főútról, szinte éreztük, hogy most elhagyjuk a várost és kezdődik a „falumunka”. Keskeny úton, töredezett hidakon haladtunk át, mind bejebb a szűk völgyben. Kíváncsiskodva néztük a dombokat, ismerkedtünk velük, vártunk valamit tőlük. Élményt vagy szórakozást? Nem tudom bizonyosan, de valószínű, hogy mindannyian romantikus képzetekkel küzködtünk.

Az első nap nagyszerűen sikerült. Az állami iskola két hatalmas termét kaptuk meg s rögvest megkezdtük a beköltözködést. Az udvaron sátrat vertünk a konyhának, szalmazsákot töltöttünk, bútorokat rendeztünk, – s vacsorát főztünk tomboló éjszakadásban, szóval végigéltük a táborverés és szállásfoglalás minden izgalmát és örömét. A leányok három falusi gazdánál találtak lakószobát, kicsit messze tőlünk, de lassan ők is megszokták az önállóságot. A napi-rend reggel hat órai ébresztővel kezdődött. Hét órakor reggeli s utána mindenki a kijelölt munkahelyre sietett. Félkettőkor ebéd s félháromkor már megint szétszéledtünk a faluban. Vacsora hét órakor s utána vagy munkaértekezlet, vagy szétoszlottunk a fonókban, vagy kiültünk a templom-terére énekelni. Vagyis ez a tábor is megadta mindazt, amit a szokásos falusi cserkész táborok és ifjúsági konferenciák adtak. Adott csendes, derűs estéket, amikor a fáradt fiúk és leányok szinte feloldódnak a közös ének szárnyaló dallamában. Adott tréfás órákat falusi legényekkel és leányokkal, új dalokat és új meséket. De adta a nagy tapasztalatot, a falusi élet valóságának nagy tapasztalatát. Nemcsak megérezni a paraszti élet különvalóságát, de meg is érteni azt s vele együtt is érezni. A „szép” falu romantikus képét hamarosan eltakarta a valóságos falukép s már az első este mindenik meggyőződött arról, hogy a falukutatás nem tudományos játék, de *harc* a városi ember számára idegen és legyőzhetetlen „anyag”-gal. Dicséretére legyen mondva a

KMDSz-tábor tagjainak, hogy állották ezt a harcot s nagyobb küzdőkudvvel jöttek el Bálványosváraljáról, mint amekkorával oda mentek.

ÉLETEM LEGNAGYOBB ÉLMÉNYE volt ez a tábor – mondta egy „öreg fiú”, aki már végzett falumunkát és sok tábor sátorverését meg sátorbontását vezette. Hát mennyivel nagyobb élmény lehetett azoknak, akik a falu titkaival itt ismerkedtek meg. Mert ilyenek is voltak. Bálványosváralján nem gyakorlott falukutatók gyűltek össze, hanem a bálványosváraljai kutatás tette őket falukutatókká. Mikor indultunk, senki sem tudta bizonyosan, hogy milyen munkaágban fog a terepen dolgozni, legfőnnebb csak annyit tudott, hogy majd képességei lesznek mértékadók. A bálványosváraljai tábor *nevelő-közösség* volt abban az értelemben, amire már rámutattunk: itt tanultuk meg a faluismerés alapelemeit.

„A Falukutató Munkatábor munkarendjét úgy állapítottuk meg, – írja *dr. Venczel József* „A falukutatás módszerének vázlatá”-ban, – hogy már ebben kifejeződjék tudományos célkitűzésünk. Nem elégedtünk meg azzal, hogy az egyes kérdéskörök összekapcsolása majd a feldolgozás során úgy is megtörténik, mert az összefüggések látásának éppen a kutatás folyamán van sajátos szerepe. Az együttes társadalomvizsgálat nem helyezkedhetik a katonai stratégia álláspontjára: ha mindenik jól megoldja a maga feladatát, a terv sikere biztosított. A bálványosváraljaihoz hasonló népes munkaközösség tagjai nem merülhetnek el a nekik kiosztott vagy az általuk választott kérdéskör egyoldalú vizsgálatában, hanem állandóan, lépésről-lépésre ismerniök kell a kutatás egész anyagát, mert az együttes társadalomvizsgálatban résztvevő nemcsak részletfeladatokat old meg – a vezetőre bízván az összefüggések szemmeltartását, hanem mindig az egész feladatot tartja szem előtt, még akkor is, amikor részletkérdések kibogozásán fáradozik. Minden egyes kutatónak tudnia kell az általa vizsgált társadalmi jelenség szerepét az egész társadalom életében és ismernie kell már a gyűjtés közben azokat a tényezőket és jelenségeket, amelyek ezzel ok és okozati összefüggésben állnak.

Éppen ezért a bálványosváraljai munkát mentesítettük a kutatás merevségét előidéző, valamint a kutatók egyoldalúságára és önállótlanására vezető *kérdőívek* használatától, s az irányítást és a tájékoztatást a két naponként tartott *rendszeres megbeszélések és viták* segítségével oldottuk meg. Ezekben a megbeszéléseken egyfelől alkalom nyílt arra, hogy általános és részletes utasításokat adhassunk, a gyűjtött anyag rendezése és áttanulmányozása alapján kérdéskörökre vagy kérdésekre hívhassuk fel a figyelmet és kifejthessük a gyűjtés közben érvényesítendő szempontokat, rámutatva a problémák összefüggésére, a jelenségek kapcsolataira és a társadalmi viszonylatok számbaveendő részleteire; – másfelől alkalom nyílt arra, hogy az eszmecsere során minden egyes kutató lássa a szétágazó munkakörök alapvető összefüggéseit, a különböző irányu kutatások anyagának egymást kiegészítő, magyarázó és megokoló voltát. Ezekkel a jól előkészített megbeszélésekkel elérhettük a kutatás természetes fej-

lődésének biztosítását, azt, hogy a munka fokozatosan haladjon a tájékozódó anyaggyűjtéstől a részletek kivizsgálása s ezen keresztül az összefüggő kérdéskörök áttekintő tanulmányozása felé; – elérhettük a Munkatábor pedagógiai célkitűzését, azt, hogy minden egyes kutató a helyszíni tájékozódás, a monográfia alapanyagának gyűjtése közben találja meg a maga munkaterületét s ezen a területen munkája fokozatosan bővüljön terjedelemben s mélyüljön a problémák feltárásával s azok jelentőségének megismerésével egyidejűleg; – végül elérhettük azt, hogy a Munkatábor mindenegybes tagja napról-napra, fokról-fokra mind nagyobb érdeklődéssel, sőt az utolsó héten meglepő izgalommal lássa és érezze, hogy az együttműködés eredményeképpen miként épül, tökéletesedik és válik teljesebbé – *amonográfia.*”

OTTLÉTÜNK első két napja a táborveréssel telt el. Öreg szakácsnéknem s a kicsi cselédem kívül nem is igen találkoztunk senkivel ezalatt. A második nap, emlékszem, ijedten beszélgettünk egyik barátommal: hogyan is fogjuk elkezdeni a munkát? A falut messzebb éreztük mostan magunktól, mint két nappal azelőtt, Kolozsváron. A harmadik nap azután egycsapásra minden elkezdődött. Reggeli után mindenki kapott talán húsz házzszámot s kemény parancsot melléje, hogy két nap alatt készítse el, a nagyteremben kifüggesztett utasítás szerint, a megjelölt házak lakóinak családi összeírását.

Az én sorom a 103. háznál kezdődött, fenn a Felszegen. Borongós vasárnap reggelen indultam arra kifelé. Az út közepén patakocska fut lefelé a Bandóba. Először széles a hely, azután összeszűkül s a komor jegenyék között a Várpad nyerge zárja el a kilátást. A házam messzebb volt, mint ahogy gondoltam, s valósággal kihaltnak éreztem. Néztem a kapun keresztül az udvart, sehol senki. Benyitottam, de csak egy pillanatra, mert hamar megint az úton álldogáltam. Isten tudja, honnan ugrott elő az a nagy fekete kutya, az előbb még sehol sem volt, s most minden reményemet elvette. Mert félek a kutyáktól, kisebb koromban többször megharaptak s eljátszották a bizalmamat. Azóta már országos híré falukutatókat is láttam legalább annyira félni a kutyától, mint amennyire én szoktam, de akkor úgy éreztem, hogy itten dől el a munkám. Be tudok-e hatolni a 103-asba vagy szégyenszemre tovább állok? Bementem. Jött egy leányka, akkora mint az öklöm, mondta, hogy Mari néni fenn van az oldalba forgatni s menjek fel nyugodtan. Mondtam erre barátságosan, hogy vezessen csak fel engem, mert egyedül bajosan találok odáig. Kicsit csodálkozott, de azután előre ment, a kutyát elkussolta az útból s egy-kettőre ott állottunk Mari néni előtt. Aztán két nap alatt tizennyolc házban fordultam meg. A kutyáktól továbbra is félttem, de valahogy megtanultam bánni velük. Mindenütt beszélgettünk, hosszasan, cél nélkül. A végén ceruzát, papírt vettem elő s összeírtam a háziakat. Csodálkoztak, mert az idén már volt összeírás. (A népszámlálásra gondoltak) A legtöbb helyen barátságosan fogadtak, de voltak gyűlölködő, ellenséges tekintetek is. A panasz pedig sehol ki nem fogyott az emberek szájából.

Tehát már voltak ismerőseink. Az első munkaértekezleten ki-ki beszámolt arról, hogy merre járt, mit látott, mit tapasztalt s milyen jelenségekkel találkozott. Az utasítás ekkor még csak ennyi: járjunk el azokhoz, akik barátságosan fogadtak, beszélgessünk velük mindenről, ami a szakmánkba vág, vagy ami minket vagy őket érdekel, lehetőleg készítsünk feljegyzéseket. Nem időpocsékolás ez s egyetlen módja az általános tájékozódás megszerzésének.

A második munkaértekezlet már azzal zárult, hogy a beszámolók és viták eredményeképpen néhány fő kérdésterület elhatárolhatóvá lett s a gyűjtés iránya és lehetőségei is megvilágosodtak. Az értekezlet végeztével a vezető elkészíthette az első utasítást s elhatározhatta, hogy ezután az értekezletek két naponként megismétlődő módszeres értekezletek lesznek, éppen ezért: az eddig gyűjtött anyag, a jegyzőkönyvekben már is gyarapodó feljegyzések kicédulázandók s mindenki arra törekedjék, hogy az utasításban megjelölt főbb kérdéskörökre összpontosítsa gyűjtését. Ugyanakkor négyen arra kaptak megbízást, hogy lássanak hozzá az egyházi és községi anyakönyvek adatainak feldolgozásához. (Neki is láttak szegények s az utolsó éjszakán fejezték be az elején kisebb méretűnek ítélt munkát.)

Másfél hétig ebben a mederben haladt a kutatás. Dolgoztunk, a feljegyzések rohamosan szaporodtak, céduláztuk az anyagot, két naponként megbeszéltük s megvitattuk az eredményeket, eltűrtük a bírálatot és a szidalmakat s közben örömmel láttuk, hogy a vezető asztalán az ezernyi cédula rendszerbe kezd csoportosulni s az utasításhoz mind több függelék csatolódik, tehát a szempontok mind finomulnak s a munka mindinkább tervszerűvé válik.

Július közepétájt jártunk, amikor fordulat következett be kutatásunkban. Új utasítás jelent meg a munkaterem falán s a majd fél napos értekezlet szigorubb mértékeket állított fel. Már nemcsak a kérdéskörök megszabása jelent ezután korlátot, hanem a személyi munkabeosztás is. Körülbelül így:

társadalomalkat és birtoktörténet	3	kutató
román megszállás és nemzetiségi kérdés	1	„
közvélemény	1	„
vallás, erkölcs, népi tudás	2	„
jogi gondolkodás és politikai magatartás	2	„
társadalmi kapcsolatok	1	„
település	2	„
szövé, fonás, viselet	1	„
gazdasági néprajz	2	„
életkorral egybekötött népszokások	1	„
a családi élet első törvényei	1	„
folklor	2	„
mezőgazdasági üzeman	2	„
a mezőgazdasági munka	1	„
általános gazdasági kérdések	2	„
népegészségügyi helyzetkép	4	„
néptáplálkozás	1	„
anyakönyvi másolás és cédulázás	2	„
központi napos szolgálat	2	„

Ezzel a munkának intenzitása szemmel láthatóan növekedett s a munkaértekezletek hivatása ettől fogva a felmerülő problémák rögzítése s a megjelölt kérdéskörök tartalmának fokról-fokra való tisztázása, bővítése és a már cédulázott gyűjtés-anyag alapján a részletek rendszerezése.

Közben, a harmadik hét folyamán, a gyűjtés eredményeinek felhasználásával a vezető elkészítette a cédulázott anyagnak azt a rendszerezését, melyet később „A falukutatás módszerének vázlatá”-ban foglalt össze s ezzel munkánk a negyedik héttel negyedik szakaszába lépett. Nagy aránytalanságok tüntek elő. Voltak kérdések, amelyek már komolyan elmélyültek, de voltak olyanok, amelyek válasz nélkül maradtak. Eddig a kutatók érdeklődése uralkodott az anyag fölött. Most bekövetkezett a perc, amikor az anyag túlnőtt rajtunk s amikor a logikus rendszer vette át uralmat. A hézagokat ki kellett tölteni, mert az volt a célunk, hogy a négyhetes kiszállás minden vonalon felvesse a kérdéseket. Tehát a vezető átvette a munka fokozott irányítását. A kiosztott tárgykörön belül megszűnt minden kalandozás, a kutatónak szorosán kellett ragaszkodnia az időközben testes füzetté nőtt utasításhoz. Aztán a negyedik hét végén elkészítettük mintegy háromszáz fényképfelvételünket. Az eredetinek vagy jellemzőnek ítélt népdalokat pedig fonografon hengerekre írtuk.

Közben eltelt a négy hét; egy reggel újra megjött a katonai teherautó s falukutató munkaközösségünket visszahozta Kolozsvárra...

A KUTATÁS EREDMÉNYE mintegy ötezer cédula, az informatív gyűjtés anyaga, hét-nyolcezer népmozgalmi és családtörténeti cédula, térképek, fényképfelvelek, néprajzi vázlatok és fonográf-hengerek. Most a rendezés és a feldolgozás a feladatunk. A cédulákat csoportosítani kell, a kérdésköröket elválasztani, az összefüggéseket megjelölni s ami a legfontosabb: az anyagrevizíó” során a hiányokat számbavenni, a kétes anyagot elkülöníteni s egyben az objektív gyűjtést előkészíteni.

Monográfiáról természetesen még szó sem lehet, legfőnnebb egyes részletkérdések monografikus feldolgozása jöhet számba – a tervbevett ellenőrző kiszállás megtörténte után. Ez alkalommal sem adhatunk tehát többet, mint néhány cédula anyagát szemléltetőül – kiemelve különböző cédulacsomókból, hogy illusztrálják egyfelől anyaggyűjtő módszerünk első szakaszát, másfelől gyenge fényt veszsenek a vizsgált társadalmi egység hagyomány- és lelkivilágára, erkölcsi felfogására és magatartására¹.

*

a) Emlékezem Bács Simonnéra, aki ismert olyan öreg embert, aki még látta a várat. Olyan magas tornya volt, mint egy templomnak. (Molnár P. Ferenc, Bátorony.u. 235, – Hontert János.)

b) A Vártetőn a várnak csak a teteje volt, a vár benn volt a

¹ A közlés után zárójelben az adatszolgáltató neve, életkora, lakóhelye, valamint a gyűjtő neve.

hegyben. (Nagyné, Togyika Mari, Felszeg 111, – Hontert János.)

c) Régebb a Várhegyen csak az Isten járt. Ma már meg van a hegy nyakalva. (Kovács Sándor bács – Molter Péter.)

d) A várat az emberek szánakkal hordták el Szamosújvárra s ott a várból építették a tömlöcöt. (Harangozó István 40, Felszeg 81. – Hontert János.)

e) A vár omladékaiból építették a templomot, mikor megnagyították. A csendőrlaktanyában is vannak a régi várbeli téglákból. (Szabó Imre 65. Felszeg 72. – Hontert János.)

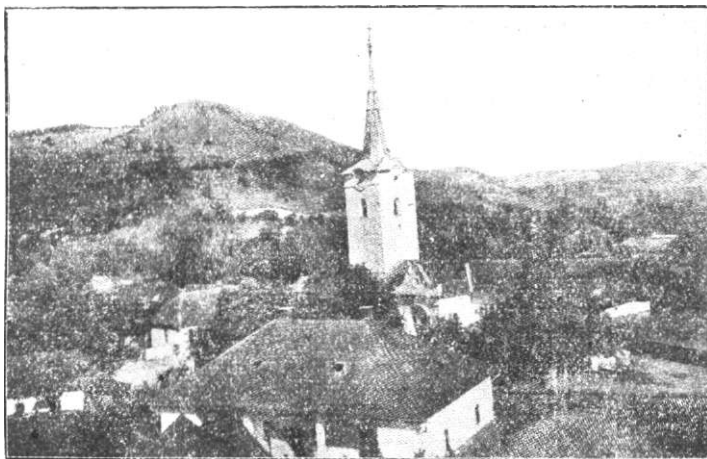
f) Mikor a Várhegyet megismertem, alig jártam még. Most össze van fogyva, omolva. Voltak vasrosték. Mi gyermekek néztünk be a sötétbe. Féltünk is. Bányásztak s lefolyt.

Apám kapott ott egy aranykardot, mikor szántott négy ökrrel. Az uraságé volt a föld. Apám ott volt béres. Pap Gyula úrnál, ahol most Heiszmann urék laknak. Nagy uraság volt. Apám a láposban találta a kardot. Pap Gyula úr elvette.

Mi, gyermekek, odajártunk egy-egy báránnyal, a nagy legénykék ökrökkel. Egyik tolvaj fiú, én magam láttam, megfogott egy rucát. Fekete szokmányt viseltünk, piros galanggal kötve. Levette a galandot. Meghalt az ember ép mostanában, – ha élne, ő is tudná tanusítani. Megkötötte a galandot a ruca nyakára s beeresztette a rostéjba. Négy nap mulva a Cindor esztenáján alul az árokban fűrődött a ruca. Ugyanaz volt. Tanusította annak a legénynek a piros galandja.

A Várhegynek alagútja van Cindor esztenájának az árkába. Ott olyan téglák vannak,... nem olyan téglák, mint most. Marucán János, a legnagyobb kőműves a faluban, vitt haza ilyen téglákat. Marucán a pápista templom felé lakik. (Martonos János 64. Felszeg – Horosz Béla.)

g) Egyszer az édesapám bátyja szántott és az ekéje beleakadt egy üst pénzbe. Szamár volt, mert elvitte az úrnak, kapott érte tíz

Bálványosváralja református temploma. (Előtérben a papilak)

pengőt. Az édesapám akkor tíz éves volt. (Bálint Róza 44. Bány.u. 266. – Valentini Tibor.)

h) Igen rég volt, mikor még óriások éltek a várban. Akkorak voltak az óriások, hogy az egyik hegyről csak úgy átléptek a másikkra. Akkor történt. Az óriáskirálynak volt egy leánya, aki egyszer lement a völgybe és apró embereket látott szántani-vetni. Ökröstől, ekéstől a kötényébe rakta őket s felvitte az apjához, akitől megkérdezte, hogy mik ezek az apró bogarak, amik úgy túrják a földet. „Leányom – felelte az óriáskirály – vidd vissza ezeket, mert ezentúl ezek fognak itt uralkodni”. (Molnár P. Ferenc, Bány-utca 235. – Szilágyi István.)

i) Az óriásleány négy vagy hat ökröt, már nem tudni bizonyosan, felvett a kötényébe s felvitte apjához. „Né, apám, milyen bogarak turkálják a földet”. Mire azt mondta az apja: „Vidd vissza, mert ezután ezek élnek a világot!” (Szabó András Mártoné 31. Felszeg 104. – Horosz Béla.)

j) Az óriások az embereket dióbéllel hizlalták s meg is ették. Azért volt ott régebben sok diófa. (Harangozó István 40. Felszeg 81. – Hontert János.)

k) Az óriások is csak szántottak és vetettek, mint mi, mert puliszkát csak ettek. Reggel meg Désre mentek húsért. De akkor nem volt se alispán, se szolgabíró. A váruk akkora lehetett, hogy még tizenöt szoba is volt benne. (Nagy András 73. Felszeg 155. – Hontert János.)

l) Az óriások egyet léptek s Rettegen voltak. Ha lefeküdt egy óriás a Padhegyre, a lába leért a templomig. (Rusz János 72. Felszeg 128. – Hontert János.)

m) Az óriások húsféléket is ettek, mert megkapták a marhák csontjait, amiket megettek. – Kali Jánosék megkapták az óriások árnyékszékét is. Tele volt mindenféle szemetekkel és sok ganéjjal. (Molnár P. Ferenc, Bány.u. 235. – Hontert János.)

n) Óriások nemcsak ezen a vidéken laktak, hanem Csicsó várában is. (Borzási István 81. Bány u. 80. – Szani Elemér.)

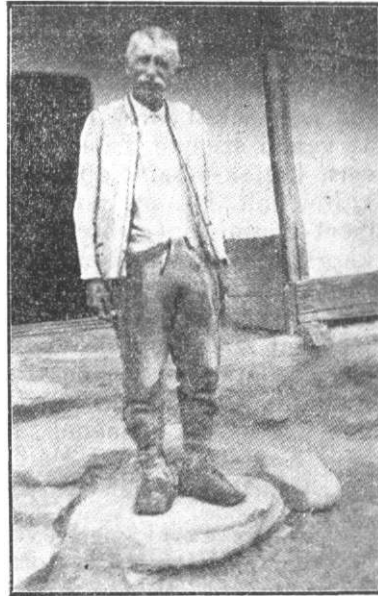
o) Az óriások bálványt imádtak, azért is hitták a várat Bálványosvárnak. (Harangozó István 40. Felszeg 81. – Hontert János.)

p) A tatárok pedig elindultak, hogy prédálják meg a népet. Ezt látta az óriásleány a várból s tudta, hogy az emberek a templomban vannak; futott, de nem tudta megelőzni s olyat kiáltott, hogy a szíve rögtön megrepedt. Oda is van eltemetve a rettegi temetőbe. A tatárok mind odaverték a sok népet a templom falához, azért nem fogja a templom falát mai napig sem a mész. Az óriások jámborok voltak. (Borzási István 81. Bány u. 180. – Szani Elemér.)

r) Vajdaleséről lesték az óriásokat, mikor bujnak ki, hogy löjjék őket. (Deák Julis, Felszeg 130. – Hontert János.)

s) Vajdalesén az oláhvajdák sáncot húztak s onnan pusztították ki az óriásokat. Akkora vasgolyókat lőttek az óriásokra, mint egy kicsi gyermek feje. Gyermekkoromban én is kaptam ilyen vasgolyókat (Deák Imre 91. Vidrás – Hontert János.)

t) Az óriásokat a szászok pusztították ki puskákkal s mindenféle fegyverekkel. (Molnár P. Ferenc, Bány u. 235. – Hontert J.)

Öreg adatszolgáltatók Bálványosváralján.

u) A kurucokat és a tatárokat még látták a régiek, de az óriásokat már nem. (Varga Erzsé 78. – Keresztes Máttyás.)

v) Az óriásokat a törvény tette le a hegyről. (Molnár János 80. Bátorly u. 292. – Tárkányi Szűcs Ernő.)

* *

a) Szentgyörgynapján járnak a boszorkányok. Befokhagymázák az istállóajtót, hogy a boszorkány ne menjen be s ne vegye el a tehén tejét. (Gál Juli 49. – Székely Pál.)

b) A boszorkányt onnan lehet megismerni, hogy farka van. Vagy a horgasinában, vagy a nyakcsigolyában, vagy a hóna alatt. (Varga Erzsé 78. – Keresztes Máttyás.)

c) Nekem volt egy öcsém. Az ott volt a juhokkal. S úgy nap-szálltakor megjelent egy fehér asszony. Suhogott a ruhája, olyan volt, mint egy zsidóné asszony, zörgött a ruhája Odament az öcsém mellé s azt mondta: Ne félj, fiam, gyere ide hozzám, mert akkor boldog léssz a világon. Itt van egy ajtó, azon gyere be! Apám azt mondta: Ne menjen be, mert az pénzörző s ha oda bemegy, soha ki nem jön. (Borzási Sándor 87. Bátorly u. 239. – Szani Elemér és Hontert János)

d) A fehér embert a Furkájában, az Incze tagján találtam. Fényes délben 11 és 12 között. Úgy állott ott, mint egy ember. Jó szerencsét jelent, gondoltam, – megyek s kezetadok vele. Mindjárt füst s pára lett. Kétfelé oszlott, mint a felleg, ha belemegy az ember. (Kovács Bandi, Mészkiút – Molter Péter.)

e) Azt a jövő-menőt akarják hallani? Én hiába mondom, aki nem látta nem hiszi. Én bizony mellette voltam, itt ebben a szőlő-hegyben. Vincellér voltam akkor. Első látáskor az út mellett le volt ülve. Láttam aztán még egyszer, amikor közlekedett. Hitős vincellér voltam. Lehetett vagy harminc éve. Éccaka volt 11 és 12 között. Jött velem szembe. Gondoltam: mindjárt lelövöm. Elmentem mellette mégis. Láttak-e szívólopót? Na olyan volt. Leült az út mellé. Ő ott ült. Fiú volt. Láttam mindenit, a kis...ját is. Eccer csak felkelt, elment három lépésnyire s úgy elment, a temetőn keresztül, a hegyen. Akkoriban János fiam még kicsi volt, két éves. Elmondtam itthon, de az anyjuk nem hitte. Aztán még láttam egyszer. Úgy húsz éve lehetett. ősszel, októberi hónapban, 7–8 óra felé. Vittem ki a panusát a máléval szárítani a kertbe. Hát itt tüzelt a szomszédban. Megijedtem tőle, letettem a panusát az eperfa alá s beszaladtam. Azóta soha nem láttam. Mi lidércnek hívjuk. Azt mondják az öregek, keresztletlen gyermekek volnának. Ha ülve látom, meg is mondom: fiú vagy leány. Amit láttam Gál Máté kertjében, az fiú volt. Láttam kis...ját is. (Martonos János 64, Felszeg – Horosz Béla és Molter Péter)

f) Húsz évvel ezelőtt volt. Éppen a marhákat hajtottuk, mikor a lidércet megláttuk. Akkora volt, mint egy csutka és világított. A szemei olyanok, mint a lang. Tudta, hogy közel akarok menni hozzá, hát gyuródott jobbra előre, hullott utána a szikra. Aki az Istenben bízik, az megközelítheti. De ő könnyen el tudja változtatni magát. (Kovács Bandi, Mészút – Molter Péter.)

g) Ha valakinek meghal a rokona vagy más hozzátartozója, annak a szelleme hazajár s szikrázik. Akitől ezt nem tudják eltávolítani, azt a lidérc megöli. (Varga Erzsébet 78. – Keresztes Máttyás.)

h) Egy szombat este mosok és éppen ki akarok teríteni, amikor nagyot villámlik és megjelenik a lidérc. Egy sírból jött ki. Ahogy megjelent, megrázta a fejét és csak úgy hányta a fényt maga után. Olyan nagy lehetett, mint egy törülközőkendő és emberalakja volt. (Ispán Anna 32. Felszeg 132. – Valentini Tibor.)

i) A lidérc rossz szellem, de van jó szellem is. Mikor élünk, velünk van a jó és a rossz is, és ha meghalunk, felszabadulnak. (Ispán Anna 32. Felszeg 152 – Valentini Tibor.)

* * *

Ety kislejány hegyek között,
Csak egyedül pávát őrzött.
Mentek hozzá jövevények,
Három ifijú leginyek.

„Hajes pávádat a fórára,
Me azt nem biszhatod másra.”
Kimenének zóderdőbe,
Lehenyéltek a zódfübe.

„Te kislejány ara kírünk,
Az erdőbe jüjj el vélünk.”
„Ha veletek útam leszen,
Páváimat hó’ a tegyem?”

A szüzecke elbágyodva,
Félálomba elaluda
Ott is hatták éccakára
Fenevadok prédájára,

A szüecske felbredve,
Csak egyedül megijedve:
”Itthagyanak iccakára,
Fenevadok prédájára.

Ver meg Isten csapásoddal,
Égből hányó tűzlángiddal,
Me itt hatytak iccakára,
Fenevadok prédájára.”

(Szakmári Zsuzsa 80. – Székely Pál.)

* * * *

a) Megbüntette az Isten azt a leányt, ott a Bátor-utca végén, azért született másfélkarunak a bitangja. Minek csinál bitangot. (Bálint Róza 44. Bátor-utca. – Valentini Tibor.)

b) Régen, amelyik leány megpergett, a szégyenpadra tették. Ott volt a templom előtt. (Martonos Juli 35. Felszeg 147. – Valentini Tibor.)

c) Legény s leány között az erkölcs épp úgy volt, mint most. Melyik ilyen, melyik olyan, kinek milyen a szokása. Volt úgy, hogy a leány megesett. Nagy szégyen volt. Ha két évben egyszer előfordult. A templom előtt szégyenkő volt beásva. Egy magas kő, mint a sírkő. A leány, amelyik megbetegedett s a gyermek megszületett, elment a templomba, s mikor kijött, meg kellett hajoljon a szégyenkőre, a főemberek, a presbiterek előtt. Egy kicsit rosszat mondtak róla, szidták. Az eklézsiát megkövette, négy pengőforint tallért le kellett, hogy tegyen a presbitereknek. Ez a szokás is elmaradt, van. mondjuk úgy ötven éve, hogy ez elmúlt. (Martonos Jánosné 60. Felszeg. – Horosz Béla és Molter Péter.)

Aratók Bálványosváralja határában.

d) A finom úriasszony megért mindent, csak aki serkéből vált, az ugrál. (Salak Istvánné 41. Bátor-u. 253. – Finta Gyöngyi.)

e) Régen nem volt ennyi verekedés. A háború elvadította a fiatalságot. (Szabó Imre dobráj 60. Felszeg 71. – Major László.)

f) Én úgy ítélem: halálért halál. (Deákné, Bátor-u. 342. – Molter Péter.)

g) Nagyon változott a fiatalság. Régen nagyobb szégyenük volt, mint most. Most nem szégyelnek semmit. Fekete volt a vadmurom régen, ma nincs egy csepp fekete sem a muromban. (Szilágyi Zsuzsa 65. Kotyor – Valentini Tibor.)

* * * * *

a) Sokan nem tudják: mit ér a föld. Inkább elmegy szolgálni és mással mívelteti a földjét. (Bingya Néta, Felszeg 33. – Valentini Tibor.)

b) Reggel három-négy órától este nyolc-kilencig dolgozunk. Nagy fizetést érdemelne a földet munkáló munkásember. Egy iparosember sem dolgozik annyit, mint mi. (Szabó Márton Ferencé 67. Felszeg 104. – Horosz Béla.)

b) Párbeszéd: „Ne lopjátok el még a mai napot is!” –mondja az asszony. „Dehogyan lopom, sőt még el is adnék belőle, hogy ne legyen olyan hosszú”. (Molnár P. Zsigmond 52. Bátor-u. 266. – Szani Elemér.)

c) Nem azért van nálunk szép termés, mert jók a földek, hanem mert küzködünk. (Fülöp János 50. Kertmeg 307. – Valentini Tibor.)

d) Szépen áll a község, mert itt mindenki dolgozik. Becsukva kapják itt mindig az ajtót, mert az asszonyok is elmennek, nem úgy, mint máshelyt. (Steffler Sándor, Valentini Tibor és Jancsó Gyula.)

e) De itt bele is vannak szokva az asszonyok a munkába, éppen úgy, mint a tehenek az igavonásba. (Molnár P. Zsigmond 52. Bátor-utca 266. – Szani Elemér.)

f) Tizenöt gyermeket neveltem fel. Hetet az első uramtól, nyolcat a másodiktól. Sokszor éhen maradtam. Hiába főztem akármenyit, nekem csak a lábom maradt. (Özv. Borzási Jánosné 58. Felszeg 103. – Horosz Béla.)

* * * * *

a) Olyan magyar ember nincs, aki román lett volna. Isten ments, nincs egy sem. Ahol román az asszony, a leánya román, a fia magyar. Zavargás nincs köztük. Felesége jön a magyar templomba. Tiszteletben tartják egymás ünnepét, a román feleség tartja a magyar ünnepet is.

Táncban kerülnek össze a fiatalok. Román leány s magyar legény is egybe van. Más faluban verekedés volna, ölnék egymást, ha a táncba román menne. Váralján nagyon szépen mulatnak, nincs szemrehányás. „Gyertek a mi táncunkba!” – mondják a románoknak s azok jönnek. A magyarok is mennek a román táncba. A fiúk jóban vannak, mennek a román leányokhoz, román legények a magyar leányokhoz.

Építkezési formák Bálványosváralján.

Amikor bejöttek a magyarok, aki sértve érezte magát, ki kinek sértőzött, visszaadta. Megadták a sérelmet s azóta nincs semmi baj. Mikor kiment a román csendőr, az emberek kitették a lobogót. Híre terjedt, hogy jönnek a málomiak, mire bevették. Egyik román asszony ment az utcán s látta, hogy veszik be a lobogókat. Csúfolódní kezdett: „Na, gátá lopogó”. Volt is mit halljon: „Ládd-e Anna, megvan a lopogó, nincs gátá”. Nem bántották, ezzel elintézték. (Martonos János 64. és Martonos Jánosné 60, Felszeg – Horosz Béla.)

b) Szilágyi Gligorné, mert nem állhatta a magyarokat, átment Romániába. (Szabó Ferkó István, Kertmeg 306. – Cs. Salamon Alajos.)

c) Itt olyan a román, mint a magyar. Nincs kiválasztás. Csak addig román a román, míg templomban van. (Máthé László 16. Alszeg 37. – Tárkányi Szűcs Ernő.)

d) A román pap megzavarta a házasságot. Ahol magyar volt az egyik és a másik román, a gyermeket követelte (Orbán Sándorné, Kertmeg 355. – Cs. Salamon Alajos.)

* * * * *

a) Ezt a sok nemzetet mind a papok és az írástudók csinálták. Hogy is lehetett egy embertől annyi nemzet?! (Martonos Dánielné 50. Alszeg 8. – Tárkányi Szűcs Ernő.)

b) Mindig lesz háború, mert kevesebb a föld, mint amennyi kellene. (Kerekes Jánosné 49. Alszeg 13. – Steffler Sándor.)

c) A multkori háborúban nem vesztettünk volna, ha Tisza Pistát meg nem ölik. Tisza éppen olyan nagyfejű volt, mint Hitler. Ő vitte a háború sorsát. (Fülöp János 51. Kertmeg 307. – Steffler Sándor, Valentini Tibor és Jancsó Gyula.)

d) Ügyes az a Hitler-ember. (Szabó Márton Ferencé 67. Felszeg 104. – Horosz Béla.)

e) Hitlerről azt hallottuk, hogy ő akarja, hogy bejöjjenek a magyarok. (Ispán Anna 35, Felszeg 141. – Valentini Tibor.)

f) Ebben a háborúban Isten segítségével, úgy gondolom, a magyarok és a németek győznek. (Deák Ferenc 50. Bány-u. 190. – Valentini Tibor.)

g) A zsidók örvendeznének, ha Oroszország győzne. Ha győz az orosz, jobbágyokba viszi a népet s a zsidók mágnások lennének. (Borzási Imre 30, Alszeg 34. – Valentini Tibor.)

h) A japán nem fog a németek ellen támadni, mert a magyarokkal rokonságban van és már ezért sem teszi ezt. – Amerikában több nemzet van és az ottani vezetők mind németek. Ezért amikor egyet lépik Amerika, azt Németország már tudja. (Deák Ferenc 50. Bány-u. 190 – Valentini Tibor.)

i) Jobb lenne, ha a mostani háború után inkább Erdélyt kapnánk, mint idegen földeket. (László Imre, Kertmeg 301. – Steffler Sándor.)

j) Nekünk Délerdély kell s nem Galicia. (Molnár P. István 44. Felszeg 156. – Valentini Tibor.)

k) A mai kormány jó lehet, mert az oláhoknak nem tetszik. (Deák Ferenc 50. Bány-u. 190. – Valentini Tibor.)

l) A magyar érzelemért mindennél jobban érzem magam. Ezt akartam megérni még egyszer. Ezért imádkoztam huszonegy esztendőn át minden nap. (Réti Imre, Bány-u. 235. – Weltner Rezső és Cs. Salamon Alajos.)

GYÜJTÉSÜNK ANYAGA azonban – mint említettük – még ma is rendezés alatt áll a vezető meghatározta irányelvek és rendszer keretén belül. De a cédulák tömegét tizenkét főcím alatt már is csoportosítottuk¹:

I. Tájkeret:

1. A falu földrajzi elhelyezkedése
 2. Földminőség
 3. Népi növény- és állattan
 4. Tájszociológiai anyag
- Mellékletként: fényképfelvételek és térképek.

II. Élettani vonatkozások:

1. Népmozgalom
2. Fajbiológiai jegyzetek
3. Egészségügyi helyzetkép
4. Néptáplálkozás
5. Népi gyógymódok és gyógyszerek
6. Népi állatorvoslás
7. Orvosok – bábák – javasok – bűbájosok.

Mellékletként: népmozgalmi anyag 1751–1940, adatok a családfa kutatáshoz, családösszeírás és családlapok 1941 július, a tábori ambulancia rendelőkönyve.

¹ Az alábbiakat l. egészen részletesen *Venczel József*: A falukutatás módszerének vázolata: 7–26.

III Gazdasági kérdések:

1. Gyűjtőgető gazdálkodás
2. Halászat-vadászat
3. Földművelés
4. Kertgazdaság és szőlőművelés
5. Erdőgazdálkodás
6. Állattenyésztés
7. Ipar
8. Értékesítés
9. Kereskedelem
10. A pénz
11. A megélhetés forrásai

Mellékletként: a tagosítási kataszteri birtokívek másolata és a kataszteri átalakítások adatai.

(Sajnos, a kimondottan mezőgazdasági kérdések tisztázására nem volt elegendő emberünk. Így a művelési ágak egyrésze meglehetősen elhanyagolt. Azonban annál eredményesebb volt az iparral és a kereskedelemmel kapcsolatos adatgyűjtés és a pénz szerepének meghatározása, valamint „a megélhetés forrásai” c. fejezet, ennek is az a része, mely a családi gazdaságok üzemkategóriáival és a családi gazdaságok hozamával foglalkozik (vagyon- és jövedelemmérlegek, a megélhetés lehetőségei és nehézségei, a részes földművelés, szegődmények, kisegítő díjazott munka, napszám, munkalehetőségek.) Megállapítottuk, hogy a napszám nemcsak a munkabér formája, hanem valóságos valuta, amelynek árfolyama a különböző tényezők hatására törvényszerű változásokat szenved s egyben a munkaerő-uzsora jelentékeny kifejlesztő eszköze. Általában ezen a területen a rablógazdálkodás fokozottabban nagyobb, mint a város védettebb proletáriátusánál.)

IV. Tárgyi hagyaték + szellemi hagyomány:

1. Gazdasági néprajz
2. Népi mesterségek
3. Település és építkezés
4. Közlekedés-teherhordás
5. Házberendezés
6. Háztartás
7. Gyógyítás-kuruzslás
8. Viselet-ruházat és textilfélék
9. Vigalom és játék
10. Tiszta szellemi hagyomány (l. külön c. alatt)
11. Szokás-anyag (l. külön cím alatt)

Mellékletként: fényképfelvételek, rajzvázlatok, néprajzi tárgyak.

V. Népnyelv:

1. Népnyelvi feljegyzések
2. Szólás-mondások
3. Helynevek és azok magyarázata

VI. Tiszta szellemi hagyomány:

1. Népi kozmológia
 2. Történelmi tudás
 3. Mondák és történetek
 4. Népmesék
 5. Népköltészet és népi zene
 6. A babona és bűbájosság
 7. Keresztény szellemi néprajzi elemek
 8. Népi magatartás és öntudat (l. külön cím alatt)
 9. Népi jog és igazságszolgáltatás (. külön cím alatt)
- Mellékletként: fonográfhangok.

VII Népi lélektan (közvélemény és magatartás):

1. Általános kérdések
2. Gazdasági lélektan
3. Művelődési lélektan
4. A magatartásra jellemző részletkérdések.

(Természetesen ennek az új kutatásnak finom részleteiig az első kiszálláson még nem juthattunk el. Egyébként u n. általános kérdések: a közvélemény anyaga (élet és halál, a világ, emberi lét, a foglalkozás, a családi állapot, a tudás és tudatlanság, úr és paraszt, gazdagság és szegénység, régi és új stb.), továbbá a közvélemény alakító és jellegadó tényezői, lázadás a közvélemény ellen, a közvélemény melletti és elleni mozgalmak számbavétele; a gazdasági lélektan a termelő, a fogyasztó és az értékesítés körül csoportosul; a művelődési lélektannak vannak vallási és erkölcsi vonatkozásai s külön kutatja a nép ideáit a szépről, az igazságról és a valóságról; végül a magatartásra jellemző részletkérdések: optimizmus – pesszimizmus – indifferenzizmus, önzés – önzetlenség, közösségi érzés – individualizmus, intelligenciával, vezetőkkel, intézményekkel szembeni magatartás, szomszéd falvak és a város megítélése stb.)

VIII. A történeti emlékezés anyaga:

1. Régészeti vonatkozások
2. A falu földrajzi elhelyezkedése és határának kiterjedése
3. Régi családok
4. Jövevény családok
5. Emlékezések régi vezető emberekre
6. Részletek a falu történetéből
7. A román megszállás ideje
8. Társadalom- és birtoktörténet
9. Nagyobb háborúk, elemi pusztítások, járványok.

(Természetesen minden objektív segédeszköztől mentes, tisztán informatív anyaggyűjtés. Az volt a célunk – s ez jobbra sikerült is, – hogy olyan falutörténeti anyagot gyűjtsünk össze, amely a történeti hagyományra, erre a sajátos hagyományanyagra jellemző, nem törődve azzal, hogy e hagyománykincs és az írott történet közt nem egyszer áthidalhatatlan szakadék tátong mind időszemléletben, mind az egyes történeti események leírásában és megítélésében.)

IX. Népi jog és politika:

1. A népi jog és a jogi néphagyomány
2. A közigazgatás és a közigazgatással szembeni magatartás
3. Politikai magatartás.

X. Szokásanyag:

1. Születés és gyermekkor
2. Ifjúkor
3. Házasság
4. Családi élet
5. Gazdasági élet
6. Közélet
7. Törvényes élet
8. Vallásos élet
9. Halál és temetés
10. Jeles napok.

XI Az egyház és az iskola (Vallásos életforma és művelődési helyzetkép):

1. Az egyház és a vallásos életforma
2. Az iskola és a művelődési élet.

(Bálványosváralja túlnyomó részében református falu. Egyházi iskolája nincs. Szekták terjedőben. Kutatásaink itt is elsősorban a népi vélekedést keresték, a jelenségek lelki rugói érdekelték s az a hatás, amit a templom, a templomi szolgálat, az iskola és a körötte gyűrűző művelődési mozgalom a falu lelki és szellemi képére gyakorolhat.)

XII. A társadalmi élet alapjai:

1. A család és a családi élet:
 - a. Nevek, melléknevek, csúfnevek
 - b. A házasság
 - c. A természetes gyermek
 - d. Az örökbefogadás
 - e. Az öröklés
 - f. A válás
 - g. Adalékok a családi élet jellemzéséhez (az ősök emléke és tisztelete, az „öregek” és „fiatalok” viszonya, a házasfelek viszonya, szülők és gyermekek viszonya, testvérek viszonya, gyermekáldás, a lakás, gyámság és gondnokság, agglégénység és vénleányság, családi ünnepnapok stb.)
 - h. A cseléd helyzete.
2. Különböző kapcsolatok:
 - a. Rokoni kapcsolatok
 - b. Szomszédok kapcsolatai
 - c. Nemzedékek viszonya
 - d. Felekezetek viszonya
 - e. Nemzetiségek viszonya
 - f. Általában: együttműködés – ellenségeskedés.

AZ ELMONDOTTAKHOZ még azt tehetjük hozzá, hogy augusztus 3-án nem jöttünk mindannyian el Szolnok-Dobokából. A tábor tagjaiból két négyes csoport vált ki s a megye vezetőinek megbízásából végiglátogattak néhány veszélyeztetett szorvány-községet.

Ésmég valamit. Az utolsó munkaértekezlet végén Bálványosváralján megalakult az *Orbán Balázs Munkaközösség*. Nem szervezet, nem egyesület ez, hanem jelképes közösség, szellemi magatartásunk szimbóluma. Ámbár szeretnénk, ha a finn *retkikunták* párja lehetne s szolgálatban annyit tehetne a magyar kultúrának, mint tettek a finn fiatalok „kiránduló csoportjai” a finn művelődés megújítására.

MOLTER PÉTER.